

УДК 364.2

Дегтяр Олег Андрійович

доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова,
доктор наук з державного управління, доцент

Непомнящий Олександр Михайлович

професор кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної академії управління персоналом,
доктор наук з державного управління

ТРАНСФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВИ, ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇХ ВЗАЄМОДІЯ

***Анотація.** У статті визначено теоретико-методологічні основи трансформації в умовах глобалізації функцій інституту держави, громадянського суспільства та надано пропозиції з удосконалення засобів їх взаємодії.*

***Ключові слова:** держава, функції держави, глобалізація, громадянське суспільство, суспільство, суспільна довіра, інтернаціоналізація економіки.*

Дегтярь О.А., Непомнящий А.М. Трансформация в условиях глобализации функций института государства, гражданского общества и их взаимодействие

***Аннотация.** В статье определены теоретико-методологические основы трансформации в условиях глобализации функций института государства, гражданского общества и даны предложения по совершенствованию средств их взаимодействия.*

***Ключевые слова:** государство, функции государства, глобализация, гражданское общество, общество, общественное доверие, интернационализация экономики.*

Diegtiar O.A., Nepomnyashchy O. M. Transformation in the context of globalization responsibilities of the state, civil society and their interaction

***Annotation.** In the article the theoretical-methodological basis of transformation in the context of globalization responsibilities of the state, civil society and provided suggestions for improving their means of interaction.*

***Keywords:** state the functions of the state, globalization, civil society, society, social trust, internationalization of the economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку громадянського суспільства пов'язаний з серйозними змінами, що відбуваються в усіх сферах соціуму під впливом глобалізаційних процесів. Тема глобалізації та її різноманітних проявів стала предметом активних досліджень і обговорень світовою спільнотою, починаючи з 80-х рр. XX ст.

Однією з найбільш активно обговорюваних є проблема зміни функцій і скорочення повноважень держави, що втратила значну частину своїх традиційних функцій. Частина з них «перехоплено» транснаціональними та міжнародними структурами, частина держава передала місцевій владі і громадянському суспільству. Традиційний економічний, політичний, культурний простір розмивається, в той час як громадянське суспільство продовжує залишатися в національних рамках.

Більшість учених і політиків дотримуються думки, що основною функцією громадянського суспільства в новій ситуації повинна бути посередницька функція між особою та державою, із зростанням особистісних засад у розвитку суспільства і зі зменшенням представницьких функцій партій. Цивільні структури повинні взяти на себе і часткове вирішення проблеми розподілу праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку громадянського суспільства, а також питання систематизації, структурування і методології аналізу суспільних взаємовідносин в умовах глобалізації висвітлюються в працях багатьох відомих українських та зарубіжних учених, зокрема З. Бауман [1], И. Валлерстайн [2], О. Білорус [3], Д. Лук'яненко [3], Е. Гідденс [4], А. Карась [5], М. Кастельс [6], Ю. Михальський [7], А. Кудряченко [8], О. Онищенко [9], В. Горовий [9], В. Попик [9], Ф. Фукуяма [10] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри свою значущість та актуальність, проблема взаємодії інституту держави та громадянського суспільства в умовах глобалізації залишається теоретично мало розробленою. На сьогодні не сформовано однозначний категоріальний апарат; відсутня єдина класифікація чинників і показників розвитку громадянського суспільства; немає методики взаємодії інституту держави та громадянського суспільства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення теоретико-методологічних основ трансформації в умовах глобалізації функцій інституту держави, громадянського суспільства та надання пропозицій з удосконалення засобів їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація – це явище, що розвивалося еволюційно і зумовлене безліччю історичних, економічних, соціально-політичних чинників.

Її результати виявилися більш непередбачуваними, і такими, що надають потужний вплив практично на всі сторони життєдіяльності людини. Розвиток засобів масових комунікацій, екологічні проблеми, формування єдиного економічного простору це всього лише частина вже сьогодні видимих і відчутних результатів глобалізаційних процесів, проте не меншою мірою глобалізаційні процеси торкнулися і політичного простору.

Погляди та оцінки на глобалізацію дуже різняться і часто мають взаємовиключний характер. Зараз немає єдиного погляду на те, чи слід їй сприяти, чи слід всіяко чинити їй опір. Теорії глобалізації значною мірою розроблено економічною та соціологічною науками, меншою мірою це розробляється в межах науки державного управління. Тому питання про форми і механізми взаємодії політичних суб'єктів нового світового простору, значення національної держави і громадянського суспільства та їх функцій в умовах мінливого світу, залишаються відкритими, і потребують дальших досліджень.

На думку М. Кастельса, уразливість громадянського суспільства коріниться в тому, що сьогодні паралельно йдуть два процеси: один універсалізації – через технологічну та економічну і ще не єдину, але вже тому, що підпорядковується багато в чому світовим нормам, політичну сферу, а другий – фрагментації через громадянське суспільство, соціальні, культурні, етнічні, територіальні відокремлення. М. Кастельс робить висновок, що економічному та технологічному розвитку не відповідає

соціальний розвиток. Одне із завдань сучасності – об'єднати ці потоки, інакше неможливо буде керувати техніко-економічним процесом, і враховувати специфічний контекст соціально-культурного простору кожного суспільства. І це має стати функцією громадянського суспільства [6, с. 54].

Важливою ознакою сучасного суспільства, на думку З. Баумана, є загострене відчуття невпевненості людини в її становищі, правах, доступності засобів існування, а також усе більшої соціальної незахищеності. На думку вченого, головне, чим зайняте сучасне суспільство – це переконання самого себе в тому, що наростаюча невизначеність є природним способом існування: наше суспільство ризику стикається з жахливою проблемою, коли справа доходить до неминучого примирення його членів з незручностями та страхами повсякденного життя. Невпевненість і незахищеність індивіда стають тотальними ознаками сучасного світу [1, с. 37].

Як зазначає Е. Гіддеіс, сучасне суспільство характеризується збільшенням вибору для його членів, але для того, щоб цей вибір здійснити, необхідний високий рівень рефлексивності, тобто усвідомлення ситуації вибору, наявних альтернатив, для задоволення своїх потреб, того, що потрібно, щоб зробити вибір. Однак потреба вибору породжує радикальний сумнів щодо навколишньої дійсності. Як захисний механізм від радикального сумніву Е. Гідденс називає почуття довіри, без якої неможливі ні самоідентифікація особистості, ні її відносини із зовнішнім світом [4, с. 54].

Самоідентичність досягається за допомогою здійснення тотожності своєї особистості, віднаходження свого місця в соціальній структурі суспільства, визначення для себе пріоритетних норм і цінностей, способів поведінки в сучасному світі. Повсюдне поширення абстрактних систем в епоху високого модерну перетворює повсякденне існування людини на

процес постійного осмислення ризиків, створюючи напруження між надійністю життєвого світу індивіда та його базовою довірою [3, с. 61].

Культура ризику породжує низку суперечливих психологічних станів: як відчуття невпевненості та сумніви, схильність до поганих передчуттів, безпричинне відчуття тривоги. Глобалізація перетворює соціальне буття на ланцюг нескінченних криз, тобто ситуацій, де ті чи інші дії, що використовуються для реалізації життєво важливих цілей, раптом виявляються неадекватними. Виникає «загальний клімат невизначеності», що впливає на самовідчуття та ідентичність індивіда.

На думку Е. Гіддеіса, забезпечити збереження ідентичності більшості населення повинна держава. Так однією з основних функцій національної держави в сучасному світі є збереження самої себе, огороження від посягань з боку інших держав-націй, що прагнуть зайняти чільні позиції в глобальному світі [4, с. 38]. Відсутність підтримки держави з таких життєво важливих сфер для людини, як соціальна та сфера культури загрожує втратою ціннісних смислів буття.

М. Кастельс проблему соціальної ідентичності в сучасному світі бачить у кризі легітимності, що призводить до втрати значення і функцій інститутів індустріальної епохи, до звуження суверенітету національних держав, «розриву історичного контракту» між капіталом, працею і державою, до втрати соціальної захищеності, забезпечення якої в очах пересічної людини становило саму сутність існування уряду. Утрачають авторитет не тільки державні інститути, але й традиційні сімейні цінності, що призводить, на думку автора, до порушення послідовності передачі культурних кодів від покоління до покоління [6, с. 64].

У результаті всіх цих процесів зникають основи «легітимної самобутності» – визнання авторитету цивільних інститутів демократичного суспільства індустріальної епохи. Розпад єдиної самобутності автор прирівнює до розпаду суспільства як розумної соціальної системи і вважає

малоймовірним відтворення нових інститутів сучасного суспільства.

У той же час автор наголошує на становленні потужної «самобутності опору» в сучасному суспільстві, що віднаходить собі опору в цінностях спільноти та не піддається натиску глобальних тенденцій і радикального індивідуалізму. Ця самобутність ґрунтується на традиційних цінностях, і локалізується за етнічною та територіальною ознаками. Самобутність опору намагається дистанціюватися від «безридної логіки простори потоків», що характеризує соціальну детермінанту інформаційного століття, вона дорожить своєю історичною пам'яттю, дотримується традиційних цінностей. Важливою характеристикою самобутності опору автор називає те, що вона вкрай рідко вступає в комунікацію. Вона не вступає в контакт з державою, за винятком випадків боротьби і проведення переговорів з нею з приводу захисту своїх особливих інтересів і цінностей. Вона рідко взаємодіє з іншими видами самобутності, оскільки будується на чітко визначених принципах, відповідно до яких поняття «свій» і «чужий» визначено раз і назавжди. Таким чином, громадянське суспільство, формуючись і зміцнюючись згідно з етнічними і територіальними принципами, вступає в протиріччя з тенденцією руйнування інституту національної держави.

І. Валлерстайн бачить головну причину кризового стану суспільства і втрати віри в державу, як «провідника реформ і оплоту особистої безпеки». Легітимність держави є найважливішою умовою нормального та сталого функціонування суспільства. У результаті втрати державою своєї легітимності, люди прагнуть віднаходити інші джерела безпеки: етнічні, расові, структури, що втілюють традиційні цінності [2, с. 58].

Ф. Фукуяма, розглядаючи проблеми глобального суспільства, використовує поняття «trust» – довіра, рівень розвитку якого характеризує ступінь соціальної стабільності в суспільстві, благополуччя нації, здатність до конкуренції. Довіра формується в результаті тривалої еволюції того чи іншого суспільства, у процесі якого встановлюється взаємне розуміння між

державними структурами та членами суспільства. Довіра виникає в межах певного співтовариства в очікуванні того, що члени цього співтовариства будуть вести себе нормально і чесно, проявляючи готовність до взаємодопомоги відповідно до загальноновизнаних норм [10, с. 65]. Під загальноновизнаними нормами автори приймають як фундаментальні цінності, так і професійні стандарти і кодекси поведінки. Суспільна довіра існує як на рівні гранично великого колективу всього народу, і в межах сім'ї, так і в межах –будь-якої з проміжних груп. Головною відмінною рисою суспільної довіри є те, що вона створюється і передається за допомогою культурних механізмів – через релігію, традиції та історичні звичаї, через що є надзвичайно стійким явищем.

Рівень довіри в суспільстві, на думку Ф. Фукуями, є тим чинником, завдяки якому суспільство може інтегруватися до глобального світового простору. Учений називає ще одну значущу умову, за якої суспільству легше адаптуватися до процесів світової глобалізації, – це «природна схильність до об'єднання» (*spontaneous sociability*). Наявність такої схильності в суспільстві є передумовою до створення нових об'єднань і до взаємодії в межах суспільного розвитку. У суспільствах, у яких відсутня така схильність, державі доводиться втручатися і сприяти утворенню спільнот. Проте її втручання пов'язане з очевидним ризиком, так воно може легко підірвати стихійні об'єднання, що сформувалися в громадянському суспільстві. Як приклад індивідуалістичних суспільств, товариств, у яких відсутня схильність до об'єднання, Ф. Фукуяма називає Росію [10, с. 76].

У суспільствах з низьким рівнем довіри державна регламентація здатна підтримувати господарську ефективність, проте не в змозі привести до позитивних змін в цілому [7, с. 31]. Наприклад, у суспільствах з високим рівнем довіри економічні успіхи досягаються в умовах, коли дії держави лише доповнювали і координували розвиток суспільства, а не намагалися штучно створити таке. Натомість для товариств з низьким рівнем довіри і

внутрішньої «десоціалізації» характерні сімейна, кланова чи групова замкнутість, через що ці суспільства меншою мірою здатні до стабільного та природного розвитку.

На думку Ф. Фукуями, без досвіду функціонуючої капіталістичної економіки, відсутності цінностей і норм, що впливають на формування ринку, створення «згори» демократичних політичних інститутів неможливе. У цьому він бачить причину, через яку в Росії процес переходу до демократії та громадянського суспільства виявився таким важким і не був сприйнятим широкими масами населення [10, с. 79].

Через відсутність традицій добровільного об'єднання народу в суспільствах посткомуністичних країн з питань економічних або політичних поглядів (переважна частина створювалася штучно), залишаються тільки об'єднання за національною та етнічною ознакою. Ф. Фукуяма вважає, що найпростішою формою об'єднання, що дозволила людям уникнути почуття роз'єднаності, слабкості і беззахисності, стануть об'єднання за етнічними ознаками [10, с. 80].

А. Карась відзначає, що якщо в сучасній політичній науці опертя робилося або на роль державних, або громадських інститутів, то тепер виникає якась перспектива концентрації дослідницьких зусиль на вивченні їх взаємодії. Це пов'язано із зменшенням ролі держави і відносин з приватним бізнесом у результаті неоконсервативного дерегулювання [5, с. 25].

Глобалізація змушує більше покладатися на «кооперацію, а не на примус», це означає, що можливість держави вносити позитивний доробок в економічний розвиток визначається аж ніяк не її силою, а здатністю створювати і підтримувати «мережеві структури» (networks), у межах яких вона, спільно з приватними груповими інтересами, виробляє і реалізує ефективну, злагоджену і цілеспрямовану систему управління економікою як всередині країни, так і поза державними кордонами. Таким чином, «сучасна держава не здала свої позиції глобалізації, не зникла її здатність управління

економікою. Проте змінилися форми цього управління, отже, і її стратегія, тому і нова роль держави в глобалізованій економіці не повинна оцінюватися як зменшувана або взагалі така, що зникає – просто вона змінюється [8, с. 43].

Для утворення правової держави необхідна певна основа, певні принципи, без яких, вона не може утворюватися та існувати:

- права держава виникає там, де суспільство має стійкі демократичні, правові, політичні, культурні традиції, тобто там, де існує громадянське суспільство;

- для формування правової держави потрібний високий рівень загальної культури взагалі та правової зокрема. Культура як напрацьована людством сума духовних і матеріальних цінностей безпосередньо впливає на характер політичних інститутів;

- права держава передбачає і певний рівень індивідуальної і суспільної моральності, права держава ґрунтується на праві, що потребує морального обґрунтування;

- однією з головних передумов формування правовою держави справедливо називають наявність інститутів громадянського суспільства;

- права держава вимагає потужного економічного оазису, високих стандартів життя і домінування середнього класу в соціальній структурі суспільства;

- формування правової держави можливе лише за наявності ринкової багатокладної економіки;

- формування правової держави вимагає збалансованих зусиллі.

Таким чином, не можна проводити правову реформу у відриві, скажімо, від політичної. Правову державу не слід розуміти як закінчену, досконалу формулу, як деяку статичну субстанцію. Воно одночасно є категорією сущого і належного, ідеалом, що перетворює дійсність. Права держава створює умови для нормального функціонування і розвитку

громадянського суспільства. У такій взаємодії міститься гарантія вирішення виниклих протиріч правовим цивілізаційним шляхом, гарантія виключення соціальних катаклізмів, гарантія ненасильницького поступального розвитку суспільства.

У сучасному світі все більше посилюють свої позиції транснаціональні актори, що діють у всьому світі і не визнають кордонів. Розвиток та їх взаємодія все більшою мірою підриває здатність національної держави забезпечувати добробут громадян, у всякому разі частково позбавляє її традиційних структур та технологій управління і контролю. Таким чином, ставиться під сумнів цінність ідеї «соціальної держави» і «громадянського суспільства», метою яких були контроль і взаємодія з національними державними структурами. Держава втрачає колишні механізми впливу на суспільство, але й суспільство сьогодні не може повною мірою пред'являти вимоги до інституту держави, оскільки воно не вирішує вже багатьох питань, які раніше були в межах його компетенції.

Висновки з даного дослідження. Незважаючи на те, що існують серйозні протиріччя й розбіжності в уявленнях про модель відносин політичних і громадських структур, більшість дослідників відзначають тенденцію ослаблення інституту національної держави, розмивання меж і руйнування традиційних політичних зв'язків. Ідеться про нові транснаціональні суб'єкти влади, що витісняють традиційних акторів і невідконтрольні як традиційним інститутам влади, так і міжнародним політичним суб'єктам, що актуалізує значення громадянського суспільства.

Інтернаціоналізація економіки досягла такого рівня, що класичні інструменти національної політики, покликані активізувати економічне зростання або стримувати «перегрів» в економіці значною мірою втратили свою дієвість. Фінансова централізація робить держави залежними від світових фінансових ринків, інтереси яких входять у суперечність з національними інтересами.

Принципово змінюються співвідношення державних і світових економічних відносин. Так, якщо в минулому провідну роль відігравали національні економіки, визначаючи відносини в світовому економічному просторі, то нині міжнародні фінансові ринки і найбільші економічні структури диктують умови національним економікам. Глобальна економічна система поступово набуває великого впливу і значущості, і окремі держави змушені грати за правилами світової економічної системи, а не лише на основі внутрішньонаціональних правил і принципів.

Перспективи подальших розвідок. Проблема зміни взаємодії інституту держави і громадянського суспільства в умовах глобалізації вимагає свого більш активного дослідження у вітчизняній науці державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; [Пер. с англ.] – М. : Изд-во «Весь Мир», 2004. – 188 с.
2. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; [Пер. с англ. под ред. Б. Л. Иноземцева]; Центр исследований постиндустриального общества. – М. : Логос, 2003. – 368 с.
3. Білорус О.Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: монограф. / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко. – К. : Наукова думка, 1998. – 416 с.
4. Гидденс Э. Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь. / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 120 с.
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монограф. / А. Карась. – Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; [Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
7. Михальський Ю.А. Концепт громадянського суспільства. Український вимір / Ю.А. Михальський ; [під заг. ред. Дубровського І. М.] ; Всеукр. профспілка правників. – К. : В. Ф. Коваленко [вид.], 2013. – 123 с.
8. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії / А.І. Кудряченко [та ін.] ; [заг. ред. А.І. Кудряченко]. – К. : НІСД, 2007. - 396 с.
9. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монограф. / [О.С. Онищенко, В.М. Горовий, В.І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2014. – 260 с.
10. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; [пер. с англ. М. Б. Левина]. – М. : АСТ, 2007. – 588 с.

Statement of the problem. One of the most discussed is the problem of changing the function and reducing the powers of the state, which has lost much of its traditional functions. Some of them "intercepted" by transnational and international bodies, part of the state transferred to local authorities and civil society. Traditional economic, political, cultural space is eroded, while civil society continues to remain within a national framework.

Most scholars and politicians hold the view that the main function of civil society in the new situation should be mediating function between the individual with the state, with growth of personality in the development of society and reduction in Executive functions of the parties. Civil structures must take partial solution to the problem of division of labor.

Urgency. Despite its significance and relevance of problem of the interaction of the Institute of state and civil society in conditions of globalization remains poorly developed theoretically. Today not formed a definite categorical apparatus; there is no uniform classification of factors and indicators of development of civil society; there is no method of interaction, Institute of state and civil society.

The purpose of the article and our task was to study is to define theoretical and methodological foundations of transformation in the context of globalization responsibilities of the state, civil society and provision of proposals for improving their means of interaction.

Summary. Globalization is a phenomenon that has been evolving and because of various historical, economic, socio-political factors.

The results were more unpredictable, and thus exert a powerful influence on virtually all aspects of human life. The development of mass communications, environmental issues, formation of the common economic space is just part of today visible and tangible results of globalization processes, but not to a lesser extent, globalization processes have affected political space.

The views and assessments of globalization are very different and are often

mutually exclusive. There is now a single point of view, should she help or should she resist. The theory of globalization largely developed. Economic, sociological Sciences, to a lesser extent this is being developed in the framework of the science governance. Therefore, the question of forms and mechanisms of interaction of political subjects of the new world, the importance of the national state and civil society and their functions in changing circumstances, remain open and require further research.

Conclusions and outcomes. Despite the fact that there are serious contradictions and discrepancies in perceptions of relationships political and social structures, most researchers note a trend of weakening of the national state, the blurring of boundaries and destruction of traditional political ties. We are talking about a new transnational subjects of power that displace traditional actors and uncontrollable as traditional institutions of power and international political actors, which heightens the importance of civil society.

The internationalisation of the economy has reached such a level that the classical instruments of national policy designed to strengthen economic growth or to restrain the "overheating" in the economy has largely lost its effectiveness. Financial centralization of the state makes it dependent on global financial markets, whose interests are in conflict with national interests.

Fundamentally changed ratio of public and global economic relations. So if in the past played a leading role in the national economy, defining relationships in the global economic environment, international financial markets and the largest economic structures dictate the terms of national economies. The global economic system gradually acquires great influence and importance, and individual States have to play by the rules of the world economic system, not only on the basis of national rules and principles.

Prospects for further research. The changes in the interaction of the Institute of state and civil society in conditions of globalization requires a more active study in domestic science.